

*100 години от смъртта на Пенчо Славейков
100 years since the death of Pencho Slaveykov*

Уважаеми читатели,

Списание „Български език и литература“ отбелязва 100-годишнината от смъртта на Пенчо Славейков. В този брой предлагаме на вниманието ви статията на Камен Михайлов „Идеи за европеизацията на Пенчо Славейков“, избрани откъси от книгата на Миряна Янакиева „От родния кът до гроба. Пенчо Славейков – „Сън за щастие“ и размисли на Снежанка Христова - преводач на Поета на италиански език.

Каним авторите да се включват с публикации в следващите броеве на списанието, за да отбележим съвместно културното и литературното дело на Пенчо Славейков.

ИДЕИ ЗА КУЛТУРНА ЕВРОПЕИЗАЦИЯ У ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

Камен Михайлов

Институт за литература, БАН

Резюме. В статията се разглежда концепцията на Пенчо Славейков за европеизиране на българската култура, намираща се в състояние на изостаналост след петвековното чуждо владичество. Българският писател я вижда в две направления: въвеждане на актуални европейски научни идеи в българското социално пространство и представяне на българско-характерологичното в европейската културна практика. Той се нагърбва с работата да осъществи и двете задачи – чрез преводи и собствено творчество. Съобразно водещите по това време ницшеански идеи българският модернист изгражда цялостна литературно-естетическа представа за творческия акт и творческата личност, превръщайки последните в новите ценности на времето. Усилията му биват разбрани и оценени както у нас, така и в Европа. И до днес Пенчо Славейков остава единственият българин, номиниран за Нобелова награда.

Keywords: european-converting, modernism, national-cultural specificity

Творческото дело на Пенчо Славейков, както и направеното от неговите съратници от кръга „Мисъл“, традиционно се оценява от литературните историци като етап на европеизация на българската култура. Има се предвид един сложен

процес, в който на преден план излиза необходимостта от установяването на нов литературен код; налагането и утвърждаването на нови естетически тенденции. Веднага трябва да се изтъкне, че българската култура периодично преживява подобни проблемни ситуации, които налагат нейното актуализиране, а понякога и преориентацията ѝ. Като най-ярък пример в това отношение може да се посочи християнизирването на обществото през IX в. и направеното от Кирило-Методиевите ученици. По-нататък подобен период представлява Българското възраждане, когато се изгражда цяла система от културни рефлексии спрямо Запада и Изтока, фиксирани във формули като „криворазбрана цивилизация“, самобитничество, преодоляване на собствената изостаналост. Безспорно, краят на 90-те години предлага ново предизвикателство преди всичко с появата на модернизма като съвременен тип светоусещане. Нещо повече, закъснелият български развой за пръв път се оказва в ролята на преодолян от останалите, в това число и съседни общества. Пред него стои задачата или да се модернизира скокообразно, или да се самозаличи, оставайки в непродуктивната периферия на общоевропейските процеси. Тази задача включва много направления и е непосилна за амбицията дори на цяло поколение културни дейци. Тя може да бъде изпълнена само с усилието на цялото общество при изричното условие за провяена обща воля спрямо предоставената цел.

Ако съсредоточим вниманието си върху Пенчо Славейков и списание „Мисъл“, то можем да установим стремеж за приобщаване на почти всички посоки за решението на задачата „актуализация на българската култура“. Най-общо те могат да се определят по следния начин: 1. Навлизане на модерни европейски идеи в българското общество (чрез преводи, адаптация или в оригинал); 2. Сътворяване на нови художествени ценности; 3. Изграждане на нов „художествен език“; 4. Формиране на нова концепция за човека; 5. Въвеждане на нови положителни герои; 6. Преодоляване на съществуващите традиции в областта на словесното изкуство.

Като културен деец Пенчо Славейков на практика се нагърбва сам с всички изброени задачи. Тук е мястото да се припомним, че той работи през значителна част от живота си като директор на Народната библиотека и за кратко време – като директор на Народния театър. От 1892 до 1910 г. той е издател и редактор, заедно с д-р Кръстев, Петко Тодоров и Пейо Яворов, на списание „Мисъл“. Накратко можем да отбележим направените от него преводи на модерните европейски автори: Ницше, Шопенхауер, Анри Бергсон. Посмъртно излиза съвместният превод с Мара Белчева „Тъй рече Заратустра“ – едно от капиталните произведения на Фридрих Ницше. Чрез преводите на Шекспир („Ромео и Жулиета“, „Хамлет“, „Укротяване на опърничавата“), Хауптман („Потъналата камбана“, „Когато ние мъртвите се събудим“), Ибсен („Нора“) и др. Пенчо Славейков радикално обновява репертоара на българския театър, отхвърляйки „доморасли“ и непълноценни в художествено отношение пиеси.

Не могат да не се споменат и преводите му на немска литература, събрани в книгата „Немски поети“ или публикувани в отделни очерци. У нас той е сред първите, които превеждат и публикуват младите тогава Чехов и Горки. Като се прибави и отпечатването на сръбска, унгарска и полска поезия, става ясно, че под европейски литературен процес Пенчо Славейков е разбирал най-доброто и най-модерното (нови тенденции, които се появяват в различни национални култури: в това число славянските, скандинавските, романските, англо-саксонската).

Притежаващ сериозна ерудиция за своето време, Пенчо Славейков решава проблема за европеизацията по твърде оригинален начин. Той е на мнение, че научните идеи и чуждите художествени достижения трябва непосредствено да се въвеждат в българското общество. Що се отнася до родната художествена практика обаче, тя не трябва да копира чужди образци или да се отдава на подражание в една или друга форма. Обратно, необходимо е да се потърси специфичното, национално-своеобразното, чрез което единствено може да се постигне „изравняване“ в областта на културата. Разбира се, това самобитно трябва да изразява съвременните философски идеи и да бъде съобразено с новите художествено-естетически търсения на времето.

Едновременно с означените посоки е необходимо да се изтъкне и друга важна особеност на твореца Пенчо Славейков. Тя има такъв глобален характер, че неизменно подчинява всички литературно-теоретични и естетически идеи, непосредствено влияе върху конкретната практика и се определя като „стремеж към концептуализъм“. Става дума за намерението на писателя да представи изцяло пред четящата публика и поколенията съответните образци на словеснотворческа дейност. Те неминуемо ще трябва да обхванат както създаването на художественолитературни текстове, така и научното им осмисляне, преводческото изкуство и т. н. Амбициозната задача се привежда в действие и по отношение на по-ниски равнища: произведенията на Пенчо Славейков показват недвусмислено, че той иска не просто да създаде произведения с високи художествени качества, а да утвърди образци във всеки литературен род, както и за повечето актуални по това време жанрове. Така например стихосбирките със заглавие „Епически песни“ (четири варианта за една и съща идея) представляват еталон в областта на епоса; „Кървава песен“ е еталонът в областта на националната епопея; „Сън за щастие“ – в лириката; „На Острова на блажените“ – в областта на литературните мистификации, „Сянката на Балкана“ – спрямо фолклорните сборници, и т. н. Разглежданата специфика изявява тясна връзка с процесите на европеизация. Фактическото желание на писателя не е следващите литературни поколения да му подражават или да се осъществяват в „зададените“ от него интерпретационни модели, а да се стремят към аналогична модерност, превръщайки тенденцията в традиция. И не на последно място – да имат основа за съперничество и отгласкване в нови посоки.

Ако се огледа цялостното творчество на Пенчо Славейков, то могат да се набележат няколко основни конкретни посоки, чрез които се постига европеизацията. Първата от тях засяга мисията за широко отваряне на литературния процес. Целта е в него свободно да навлизат разнообразни теми, сюжети, конфликти и свързаните с тях идеи. За първи път след периода на християнизация в българската литература се възобновява посоката на универсализъм. Според Славейков затварянето на писателя в народността живот и проблеми би довело до твърде страшно по резултати „замръзване“ на обществото в културно отношение. Съвършено ясно е за него, че в такава сфера, каквато е културата, не трябва да има никаква изолация. Като илюстрация на направеното твърдение могат да се посочат произведенията с литературно-философски характер, например поемите „Cis moll“, „Микеланджело“, „Симфония на безнадеждността“, „Фрина“, „Сянката на свръхчовека“, „Успокоения“, „Сърце на сърцата“. В тях проличава, че героите и проблемите са свободно заимствани от европейската митология и история, а в първите им публикации Пенчо Славейков сам указва подробно от кои книги е черпел – преди всичко от научни изследвания върху съответните проблеми. Чрез тези си произведения поетът покрива едно новосъздадено от него културно пространство, което съдържа нова мярка за историческо време и за национално-своеобразна маркировка. Едно до друго застават произведения, които се отнасят до историята и митологията на древна Гърция („Симфония на безнадеждността“, „Фрина“), италианския Ренесанс („Микеланджело), британския Романтизъм („Сърце на сърцата“) и т. н., до актуалността на ницшеанската интерпретация на зороастризма („Сянката на свръхчовека“). Всяко едно от тези произведения е проникнато от духа на актуалните художествено-естетически идеи: налагането на волята от страна на твореца върху света (ницшеанско-шопенхауеровско виждане), постигането на света и изкуството чрез бездните на страданието (ницшеанския тезис за стоицизма и за пораждането на трагедията като най-висше изкуство); обвързване същността на човешкото битие с акта на сътворението (типична индивидуалистична интерпретация на вечния екзистенциален проблем). Така поемите „Cis moll“ и „Успокоения“ разгръщат като перипетия мотива за удара на сляпата съдба и надделяването от страна на човешкия дух. Бетховен изгубва слуха си, но с усилие на волята и духовна мощ продължава да композира, дори сътворява нови „свръхчовешки“ мелодии, ритми и хармонии. Ленау в момент на просветление се самоубива, за да съхрани собствено то си „Аз“, впримчено в капана на безумието. Търсейки парадокса, Славейков представя акта на самоубийството като продукт на духовно-творческо начало, като започване на истинския живот на твореца. Тук прозира специфичната модернистична идея, че физическата гибел не е ужасяващият край за човека на духа; той започва да съществува чрез сътвореното от него, възплътيل в произведенията своя разум, чувства, духовна мощ и сила на волята.

Градирайки своите интерпретации относно твореца и творческото начало, Пенчо Славейков достига до най-абстрактните равнища – тези, които изразяват сблъсъка на персонажите с вечността, с абсолютната мяра за нещата. Те очертават свръхчовека като самоформиращо се и самооценяващо се създание, дълбоко страдащо от всички ограничения, на които е подложено. Кратък живот, „вериги на тялото“, неспособност на разума да проникне в абсолютното, неумение да се вложи цялата духовна мощ в сътвореното... Именно на тези проблеми са посветени произведения като „Симфония на безнадеждността“, „Сянката на свръхчовека“, „Химни за смъртта на свръхчовека“ и т. н. Особено характерен за тях е „мотивът за богоборчеството“, който противопоставя творението на неговия създател. Така например Славейков „преобръща“ класическия мит за Прометей – неговия божествен дар и саможертвата му в името на хората. Според принципите на ницшеанството Славейков представя тъмните страни на „божествената кражба“, извършена от гордия титан. В поемата абстрактният човешки дух изрича проклятие срещу своя „дарител“, аргументирайки се с резултатите на това действие, които Прометей не успява да предвиди. Пребивайки в тъмнина, човекът е бил спокоен, неизкусен в познанието. Светлината му донася не радост и просветление, а осъзнаване на огромната мрачна бездна, в която живее; получавайки познанието, което не е желал, той се сдобива с тъмни и неясни страхове, с понятия и категории, до които не е съзрял, за да ги приеме – категориите на вечното, безкрайното и небитието. От момента на получаване на „божествения дар“ човекът вече ще трябва да живее в драматичното пространство между страданието заради несъздаденото и неудовлетворението от създаденото.

На следващо място трябва да се посочи тази линия на европеизиране, чрез която могат да се видят модерните проблеми в традиционния и самобитен живот, да се открият актуалните аспекти в националната психология, да се интегрира по нов начин българската историческа съдба. Тенденцията се изгражда определено от произведения с български герои, с български сюжети и теми. Като примери могат да се изтъкнат „Луд гидия“, „Катунари“, „Епиталамии“ на Силва Мара, „Коледари“, „Змейново любе“, „Чума̀ви“ и още редица други. Разглеждането на цитираните произведения само по себе си показва тяхното разнообразие и разнопосочност. Те са от такова естество, че спокойно може да бъде направена още една подкласификация. В нея на първо място трябва да се обособят т. нар. битово-философски поеми на „селска“ тематика – „Бойко“ и „Ралица“. Те изявяват сходства с философските поеми на чужда тематика („Cis moll“, „Фрина“, „Сърце на сърцата“...) и едновременно са драстично различаващи се. Ако чрез „европейските“ текстове се представя класическият ницшеански тип на твореца – във всички случаи героят е създател на духовни ценности, то чрез произведенията на българска тема е предложено собствено авторско виждане върху проблема. Според него личността на твореца, която

изявява свръхчовешкото (според ницшеанския модел), може да бъде заместена от творческото начало у индивида. Преакцентуването не просто предлага различни илюстрации, но видоизменя самата идея за ролята на човека в битието. В тази посока Славейков търси и открива волята към съзидание на собствено интимно битие (семейството и неговия микрокосмос). Безспорно двете български поеми са антитетични една спрямо друга. „Ралица“ отразява съзиданието, разкрито като основа на човешкото щастие; изобразява страданието (перипетиите на съдбата) и неговото преодоляване (стоицизъм); дава представа за семейна вярност – много по-висока и възвишена от нравствено-битовите ѝ измерения на съпругеската вярност. Тя е „изтеглена“ в плана на екзистенциалното – Ралица и Иво започват да градят едно ново битие (своето семейство), влагат в него волята и душите си и независимо от смъртта на единия, другият е длъжен да продължи започнатия „творчески акт“.

Сякаш за да доизясни и подсили значението на тази своя поетическа инвенция, Пенчо Славейков изгражда контрастния образ на разрушението в „Бойко“. На първо място читателят вижда как сътворяването на съвместно битие е невъзможно без обединение на две воли: всички опити на Райка да приобщи своя съпруг към собствените си усилия остават напразни и това в крайна сметка обрича семейството на гибел. Тук поетът предлага интересен и драматичен вариант на страданието и стоицизма: преживяващият го герой пребивава в самота, независимо от интимното окружение, противопоставянето е не спрямо тълпата (както е класическият ницшеански вариант), а спрямо най-близкия и обичан човек. На второ място – Славейков разкрива разрушителната сила на злото, която е огромна по своите размери и чудовищна по своите резултати. Веднъж появила се и изпусната от контрол, тя разрушава всичко, до което се докосне, превръщайки жертвите си в носители на същото това зло и по-нататък в активни разрушители на човешкото, схващано като порив към щастие, към творческо съзидание. Първата конкретна персонификация на злото е Неда, която не само се гаври с любовта на Бойко, но показва по-нататък, че за нея няма нищо свято (поканата за изневяра, която отправя към бившия си любим). Оказва се, че тя е водена единствено от собствения си егоизъм и стремеж за задоволяване на прищевките си. Нито Бойко, нито неговия пръв приятел Ненко Бъта тя е приела в сърцето си; тя си е послужила с тях като с вещи, неотделими от материално-предметното битие на личното ѝ удобство. Злото, сътворено от нея, преминава у Бойко, за да го изпепели, а по-късно да го превърне в убиец на майка си, жена си, собственото си дете, в разрушител на едно цяло битие. Така се ражда концепцията за глобалната сила на злото и разрушението. Тя е изцяло противоположна на идеята за съзидателната роля на доброто. Но само двете – в неотделимо единство – са способни да очертаят измеренията на екзистенциалната концепция у поета.

Тук следва да се посочи, че Пенчо Славейков отрежда специално място на двете основни противоположни сили в битието: съзиданието (свързано с до-

брото) и разрушението (свързано със злото). Разбира се, в Пенчо-Славейковата интерпретация доброто и злото са надморални, собствено екзистенциални, духовно и емоционално ценностни категории. Те биват идентифицирани не с оглед на обществения нравствен регламент, а от гледна точка на това, дали човек съхранява своята същност и осъществява творческия акт, за който се е готвил, или не успява в тези си усилия. Важното е дали героят изменя на себе си, дали сам се отказва от своята човешка същност, която неизменно отразява стремежа към сътворяване. Тази глобализирана постановка бива разширявана в посока на нравственото само в случаите, когато Пенчо Славейков коментира българската история: недалечната или близката, актуално-политическата (очерците в „На Острова на блажените“, цикъла „Шарки“) или непосредствената („Кървава песен“). Изхождайки от модерните идеи в естетиката (Ницше, Фолкелт), той търси онова специфично, което не се среща у другите народи и култури. Безспорно, винаги, когато се търсят корените на националното, писателите и учените се насочват към фолклорната култура, към народопсихологията и етнологията. В народния живот Пенчо Славейков открива точно такъв обряд или по-точно система от обреди, които са изградени по същество върху положителната сила на създанието. От формална гледна точка те се изразяват в изричането на добра дума – благословията. Първият такъв обряд е повтарящият се календарен празник, който рамкира човешкото време за период от една година. В своята езическа древност той е свързан с умирането на старото и раждането на новото слънце, което предстои да властва през отредения му срок. На него се възлагат надеждите на хората за топлина, животворност и плодородие. В периода на християнизацията този празник се превръща в нова религия, но запазва някои стари елементи. Това е обредът коледуване и респективно оригиналната драматургична поема „Коледари“. Нейната композиция е изградена както върху същинското развитие на обряда, така и с оглед на литературното му преобразуване в духа на първичната антична драма (воденето на действието, изясняването на конфликтите там е отредено на двата полухора, у Славейков – на заредите). Както е във фолклорния пласт, участниците не присъстват със собствените си имена и индивидуалност, а с мястото, което заемат в патриархалната йерархия. То бива възрастово (дете, мома, ерген, млад стопанин и стопанка) и кръвно-родово (дядо, баба, съпруг, съпруга, зет, снаха и т. н.). За всеки от тях съществува специално насочена благословия, която отразява бъдещия възрастов етап, в който ще попадне човекът, взаимоотношенията му в патриархалната общност. За Пенчо Славейков мъдростта и екзистенциалните прозрения на фолклорния българин са безспорно онази гледна точка, която би обогатила европейската литература. Тук на първо място трябва да се постави мъдрият и спокоен поглед към човешкия живот, лишен от напрежението и скептицизма на градския човек, освободен от душевните терзания и люшканията на интелектуалната

мисъл. Срещу всичко това читателят открива хармонията, спокойствието, специфичната подредба на живота, която отразява глобалната идея за подреждане на хаоса и превръщането му в битиен порядък. Тук се натрапват редица съответствия: на детето съответства играта; на момата и ергена – „лудуването“, което трябва да премине в съзряване и в избор на спътник в живота; на младия стопанин и стопанка – изграждането на дом, семейство, раждането на деца. Всяка възраст е погледната през призмата на най-характерното за нея; за всяка възраст е установена непосредствена цел, която разкрива човешкото съществуване, щастието, обвързвайки ги с изпълнението на дълга. Битийният порядък, най-сетне, формира чисто психологически така необходимото чувство на мъдро примирение. То измества проблема на екзистенциалния ужас в посока на отговорно изживения живот; кошмарните лутания на индивидуалното съзнание са невъзможни, тъй като то се възприема като неделима част от цялото – рода, който е „вечен“.

В най-крайна позиция се явяват тези произведения, които могат да бъдат разглеждани като преработки на фолклорни текстове. Явлението представя интересна посока в „европеизирането“ на българската култура – по-точно вписването на родното в европейското е онова ценно, което то самобитно притежава. Може да се каже, че Пенчо Славейков е първият, който съзнателно въвежда този начин на „сътворчество“ в българската културна практика. В тази посока са известни и някои любопитни факти, оценявани като мистификации. Знае се, че поетът написва песента „Даваш ли, даваш, балканджи Йово“, представяйки я за народна, за каквато тя минава и днес. Илюстрации на тенденцията са „Змейново либе“, „Чума̀ви“, „Старинна гравюра“, „Облог“, които очертават стремежа по-непосредствено да се използват фолклорните постижения за проникване в европейския литературен процес. В тях намесите са ограничени и отразяват възгледа за необходимото „шлифоване“ на самородния и талантлив в художествено отношение, но наивистичен фолклорен „текст“.

Това, което прави впечатление, е, че поетът си служи предимно с баладични народни песни, организирани около трагичен конфликт при наличието на богата фантазия (общуването между живи и мъртви, суеверни представи, преплитането и едновременно с това възможността за идентификация на тези два свята). Така например Петкана през време на пътуването към родното село вижда цяла поредица от зловобни знаци, които обаче я довеждат до недоумение, вместо да я накарат да прозре истината – седемте братя са мъртви и най-малкият от тях – Лазар, е възкръснал по божия милост, за да я отведе при майка ѝ, та да намери най-сетне спокойствие в смъртта.

Безспорно най-глобалната амбиция за вписване в европейската култура отразява сътворението на национално битие, на който проблем е посветена епопеята „Кървава песен“. Чрез нея Пенчо Славейков показва общочовешката значимост на българската национална история. Неслучайно именно тук

проличава огромната творческа амбиция. Тя се простира в много посоки и обхваща различни йерархични пластовете. Сигурно трябва да се започне от желанието да се прозре същността на самия исторически процес, да бъде разкрит неговият скрит екзистенциален смисъл. Това значи на първо място да се изясни ролята и значението на съществуването на българския народ като такъв – неговата мисия сред други народи. На второ място следва да бъде обяснена спецификата на историческата съдба – непрекъснатите трагични поврати в нея, паденията и погромите, както и учудващата способност на народа да се възражда от пепелта. На трето място – познатите на всички творчески конфликти и събития (една част от тях са свързани с Априлското въстание): те трябва да прозвучат като ситуации, които могат да се случат с всеки народ. Сравнение между такива произведения като „Записки по българските въстания“ на Захари Стоянов и разглежданата „Кървава песен“ показва, че в организацията и подготовката на въстанието, както и в разразилата се разпра на Оборище, Пенчо Славейков открива необходимия общочовешки и при това модерен смисъл. Той е предпоставен чрез аспектите на отношението народ-водач (водачи), обусловен е от противоречията между отделните лидери. Кой трябва да постави историческите цели – водачите, самият народ или конкретното време? Кой от тях е възможно да бъдат осъществени? Как трябва да бъде направен изборът? Чия е отговорността за съдбоносните решения? Скокообразен или постъпателен да бъде пътят на същото това историческо развитие? Каква е ролята на жертвата – индивидуална, масова, общонародна? Кой има право да я определя? Това са глобалните въпроси, които стоят пред всяко едно общество, във всяко едно историческо време. Използвайки конкретни историческите събития, Пенчо Славейков не само поставя тези въпроси, но и дава подробна аргументация за всеки етап, търсейки продуктивността на решенията. Специално внимание трябва да се отдели на тази смислова посока в „Кървава песен“, чрез която авторът сътворява националните символи, емблематични ситуации, създава литературно-художествена „митология“ по отношение на българската съдба и българската земя. Целият комплекс от елементи в крайна сметка е предназначен за вписване в обшоевропейския културен контекст. Съответно онези характеристики за българина прозрения относно битието и историята, както и даденостите, различаващи се от околния свят, следва безспорно да обогатят обшоевропейското и общочовешко виждане, мислене и реагиране спрямо действителността. Те са толкова по-ценни, тъй като изцяло са обусловени от историческия и социалния опит, натрупан от българина – опит така различен спрямо преживяното от всички други народи. Най-сетне, опит, който е пречупен през специфичната българска народопсихология.

Ако говорим за процеси, които Пенчо Славейков превръща в „европейски“ аргументи, то на първо място трябва да посочим сложните отношения

между човек и време. Чрез устата на дядо Дивисил е заявено авторско откритие: само тези цели и задачи могат да бъдат постигнати и изпълнени, които историческото време е поставило, а обществото е съзряло за тях. И още – онова, което единствено има смисъл в историята, а чрез нея и в битието, е действието, това, което личностите и масата извършват. Вековете на бездействие, на духовна, емоционална и гражданска пасивност, са време на пропуснати възможности. Следваща защитавана идея и в определена степен близка до ницшеанските концепции за свръхчовека: само решимостта и волята на човека могат да го остойностят – както в собствените му очи, така и в очите на останалите. Този процес е неизменно свързан с жертвите, които човек прави и понася, поел пътя на самостоятелен избор (възвеличаването преминава задължително през суровото и понякога жестоко самопознание). И най-накрая – развитието нагоре и напред на обществото е процес на мъчително за отделната личност-водач „изтегляне“ на масата към високи идеи и стремежи. Веднъж поела пътя на сътворяването на собствено историческо и национално битие, масата се превръща в елемент от индивидуалната съзидателна воля.

Важна част от стремежа на хората към по-високи и достойни духовни цели е отношението към смъртта. Неслучайно поетът поставя като мото на епопеята „Кървава песен“ фразата: „Робът, който знай да мре, не е роб!“. Тук се чувства извеждането на преден план на такива понятия като национална чест и достойнство, индивидуална гордост; привличането на нравствения аспект към утвърждаваната ценностна система. Що се отнася до авторските прозрения относно националната съдба, могат да се посочат цяла поредица от осмисляния на конкретни явления и процеси. Като се почне от средновековната българска история (войните, водени за завладяване на територии и плячка, за политически позиции и авторитет и т. н.), премине се през ренесансовите тенденции (характерните граждански изяви като църковните борби, националноосвободителното движение) и се свърши с тълкуванията и представите за бъдещия свободен свят.

Твърде пластично е разработена темата за българина и историята. Когато описва освещаването на знамето в църквата, поетът подробно се спира на стенописите, които се оказват част от националното историческо съзнание. Тук са не само светците, „просияли“ от българския род, но и драматичните събития, представляващи победи и поражения – известните за онова време „сцени“: Крум и Никифор, Симеон пред портите на Цариград, Асен и Петър, Иван Шишман, посичането на патриарх Евтимий. Така по художественоизобразителен начин се внушава, че народ и църква са слети в единно битие, при това то е освободено от сковаността на догмите. Тези картини непосредствено възхождат към представения интериор в къщата на Младен от I глава: много са тези от тях, които се повтарят в двете оразличени пространства – човеш-

кия и божия дом (у Младен на стената, наред с образа на Божията майка, са наредени ликовите на Крум, Симеон, Асен). Зад посочените сходства прозира идеята за историческата мисия на българския народ.

Безспорно централният символ, който въвежда поемата и който обединява конкретно-географско и националнопсихологическо, рационално-духовно и емоционално-интуитивно пространство, е Балкана – ярка персонификация на Бащата-Отечество. На тази емблема е съдено да бъде въведена сред европейската литературна „хералдика“ (нека припомним, че заглавието на подготовения от Славейков фолклорен сборник, издаден във Великобритания, е „Сянката на Балкана“). Съществуват обаче редица емблеми от по-нисък порядък. За някои от тях вече стана дума – дома, църквата, мегдана като обособени места на социалния живот, изграждащи обхватния символ на въстаналото селище – Каменград. Пласт на символизация има и в именната система на героите: Войводата, Мъдрителя, Хъшлака, Младен, Дейо Делибана и т. н. Всяко от тях подсказва същността на характера на своя притежател; нещо повече – имената подсказват на читателя социалната посока, в която действат героите, както и очакваните евентуални конфликти между тях, доколкото става дума за различаващите се начини на мислене. Решителността и единоначалието на Войводата, желанието му за рязко преминаване на обществото от едно състояние в друго не могат да не се сблъскат с вековно натрупаното проникновение на дядо Дивисил, който познава живота от самия живот, а не от книжните истини. Тези две тенденции се конфронтират със спокойната позиция на Младен, който е готов да подкрепи масата едва когато тя е взела решението и е издигнала своите идеи, вместо предназначени от друг. Спрямо всички тях се различава Мъдрителя – роден сякаш преди времето, но избързал толкова напред, че всяко конкретно събитие става причина за преживяване на непрекъснати разочарования. Лайтмотивът на неговото житейско поведение е темата за нехайството на българина, така характерната инертност и бездушие. Опитът му го е научил, че всяко ентусиазирано начало достига бързо до собствения крах и саморазрушение.

Анализирайки пътищата за въздигане на българската литература, които предлага кръгът „Мисъл“ и Пенчо Славейков в частност, трябва да се постави акцент върху няколко основни проблема. На първо място, този деец за пореден път (след Кирило-Методиевото време, богомилството, патриарх Евтимий, възрожденските дейци) създава обхватна концепция, чрез която представя актуалния модел на развоя. Идеино повлиян от историко-романтични съображения, той за първи път обръща внимание върху националносамобитното като мощен фактор за европейско оценностяване на българското. Тази посока ще се подемe по-късно от движението „Родно изкуство“, в чийто контекст работи и писателят Йордан Йовков. Друга същностна посока е въвличането на модерно-европейското в българското духовно пространство – запознаването с

актуални идейни схващания, научни разработки, различен начин на мислене и различаваща се ценностна система. Неизменният сблъсък, който се получава, за Славейков има стойността на продуктивен конфликт в областта на литературата. Той възбужда както защитните реакции на националния модел, така и отвореността му към осъвременяване. Със своята конкретна научна практика Пенчо Славейков въвежда идеята за баланса при процеса на европеизация за всяка национална култура. Това му отрежда мястото на проникновен деец, решил адекватно проблемите на своето време и своето общество.

IDEAS FOR EUROPEAN CONVERTING IN PENCHO SLAVEYKOV'S POETRY

Abstract. In the article is considered the Pencho-Slaveykof's conception on the European-converting of the Bulgarian culture. After five centuries standing under the alien government power the culture is behind falling behind. The Bulgarian author things her possibility of accelerating in two directions: start using topical science European ideas in the Bulgarian social space and presenting Bulgarian-specifically creative works in the European cultural practice. He takes up with a work to realize the both problems – by translations and his own works. According to the leading in that period ideas of Nietzsche, the Bulgarian modernist constructs a hole literary-aesthetic notion about the creating act and the creating person. He turn them into the new values of the time. His efforts was understood and valued in Bulgaria, as well as in Europe. Untill today Pencho Slaveykof remains only bulgarian nominated-writer for the Nobel prize.

Assos.Prof. KamenMihaylov PhD

✉ Institute of Literature
Bulgarian Academy of Sciences